

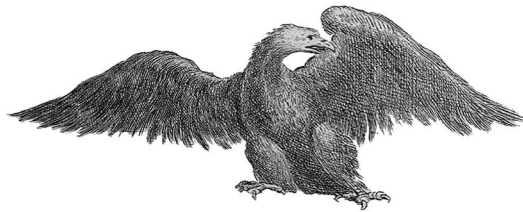
FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 46

2007

With summaries

KØBENHAVN 2007

UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på papiromslaget se s. 292.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik III's bibliotek

Om titelvignetten se s. 102.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:

Ivan Boserup, Grethe Jacobsen, Ingrid Fischer Jonge,
Erland Kolding Nielsen, Niels Krabbe,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Munken pure 120 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse og nodesats: Jakob K. Meile
Tryk og indbinding: Richard Larsen Grafisk A/S

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-011-7

“JEG SENDER NOGLE NYE MESSER ...”
OM RASMUS HEINSSEN OG REPERTOIRET I
CHRISTIAN 3.S KANTORI I MIDTEN AF 1500-TALLET.

AF

OLE KONGSTED

Mange af Reformationstidens akademikere i Danmark fik som bekendt deres uddannelse i universitetsbyen Wittenberg i Sachsen. Blandt disse adskillige ‘førstegenerations-reformatorer’ var ganske mange personer, der fik stor betydning for det danske samfund i 1500-tallet, de fleste som teologer; enkelte af dem var oprindelig musikere af profession – ofte personer, der efter at have fået en akademisk uddannelse i et andet fag, derefter fortsatte deres karriere indenfor dette ny fag. Dette gjaldt f. eks. Matz Hack, det kongelige kantoris første efterreformatoriske sangmester, – og det gjaldt Rasmus Heinssen, hans efterfølger.¹ Matz Hack tilhørte den interessante lille kreds af danskere, der studerede i Wittenberg allerede før Reformationens indførelse i Danmark, – endda før Christian 3. overtog kongemagten – mens Rasmus Heinssen i modsætning hertil er et af adskillige eksempler på Christian 3.s omsorg for, at begavede hoveder i Danmark fik kongelig understøttelse til deres studier i det fremmede.

Wittenbergs betydning som åndeligt centrum både på Luthers tid og senere er velkendt; mindre kendt er det måske, at byen også i forbindelse med musik og musikudøvelse var et centralt sted – bl.a. naturligvis præget af Luthers opfattelse af musikkens placering i kirke og samfund. Universitetet – ikke mindst universitetet i Wittenberg

¹ Matz Hack var kongelig sangmester – omend ikke efterviseligt med denne titel så dog allenfals med sangmesterens forpligtelser og udøvende dennes funktioner – indtil Michaelis 1545. Han blev – formentlig ikke længe efter Matz Hacks afgang – efterfulgt af Jørgen Presten (Preston), der døde i stillingen i 1553, hvorefter Rasmus Heinssen trådte til. Den hidtil mest omfattende fremstilling af Matz Hacks biografi findes hos Ole Kongsted: “Til Guds pris, Kongelig Majestæts ære og Rigets gavn”. Om Matz Hack og hans virke som kongelig sangmester ved Christian 3.s hof, i: *Renæssancen i svøb. Bidrag til den tidlige renæssance i Danmark 1450-1550*, udkommer på Syddansk Universitetsforlag, Odense 2008.

– var et sted, hvor både vokal- og instrumentalmusik blev dyrket, hvilket selvsagt er en dimension af de mange danskeres uddannelse dersteds, der ikke må glemmes, når man beskæftiger sig med disse mennesker og samtidens forhold i Danmark. På denne tid findes adskillige vidnesbyrd fra borgerlige kredse, af hvilke det tydeligt fremgår, at grundstenen til den senere beskæftigelse med både sang og instrumentalmusik ofte blev lagt i studietiden. Fire elegiske disticha af Edo Hilderian fra Wittenberg 1555 beretter rammende om, hvorledes ingen af den klingende kunsts instrumenter var ukendte i denne musikglade by, hvor man fandt det dadelværdigt ikke at være bekendt med sangkunsten, ikke at have øvede hænder, hvorledes lærerne foregik eleverne med efterlignelsesværdige eksempler, hvorledes enhver bestræbte sig på at overgå ligemænd, hvorved det lykkelige Wittenberg næppe havde et sted, hvor man ikke kunne glæde sine øren:

“Invenies artis nulla instrumenta sonorae,
 Cognita non quorum vox, Witeberga, tibi.
 Turpe putabatur non artem nosse canendi,
 Turpe fuit Doctas non habuisse manus.
 Discipulis imitanda dabant exempla magistri,
 Cuique erat aequales vincere cura suos.
 Paene locum nullum Witeberga beata tenebat,
 Auribus hauries non ubi laeta tuis”.²

Det var således et alsidigt, spændende og aktivt milieu, som Matz Hack havde færdedes i omkring 10 år før, Rasmus Heinssen påbegyndte sine studier. Jeg har som nævnt andetsteds berettet om Matz Hack og hans virksomhed og skal i denne sammenhæng beskæftige mig med Rasmus Heinssen og dennes betydning for det kongelige kapel og dets repertoire.

Rasmus Heinssen blev født d. 2. eller 3. oktober 1530 i Haderslev som søn af Ludwig Heidtmann og dennes hustru Catharina.³ Han er

² Citeret efter Armin Brinzing: *Studien zur instrumentalen Ensemblesmusik im deutschsprachigen Raum des 16. Jahrhunderts*, Abhandlungen zur Musikgeschichte, 4:I, Göttingen 1998, s. 15. Musikhistorikeren Martin Agricola giver i sin *Musica Instrumentalis Deudsch*, 1545, udtryk for noget lignende, idet han med henvisning til den rige vokale og instrumentale praksis ved universiteterne – særlig i Wittenberg – opfordrer sine elever til at lære at spille på de forskellige instrumenter. Se ligeledes Brinzing 1998, s. 16.

³ Kaae 1968/1971 (se nedenfor) hævder 2. oktober, hvorimod Abrahamsen* i *DBL3* angiver 3. oktober. Den trykte ligprædiken af Martin Plecius [Pletz], dompastor ved

domkirken i Slesvig (se nedenfor, Rørdam 1893), anfører: “Der selige Man ist zu Hattersleben von ehrlichen wolhabenden Eltern ... Anno C. 1530 im anfang des Octobris geboren auff einen Sontag der negst auff S. Michaelis Fest folget”. Denne søndag var jævnfør Bauers Calender 2. oktober, hvorfor denne dato formentlig er korrekt. Fornavnet ses angivet som enten Rasmus eller Erasmus. Efternavnet er, som det ses, i diverse kilder stavet på ganske mange forskellige måder: Heinsen/Heynsen/Heynssen/Heitmann/Heidtmann/Heithmann/Heytmann/Hedemann/Heensen/Hensenn/Heinsius/Heinsenius m. fl. I de yngre år kaldtes han oftest Heinsen, senere skrev han sig Heithmann eller Heidtmann. Af praktiske grunde er i denne sammenhæng DBL3’s gengivelse af efternavnet valgt. Kilder til Heinsens biografi er følgende: Andreas Schumacher: *Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dännemark vom Jahr 1522 bis 1663*, 3, Kopenhagen/Leipzig 1759, s. 220-228; Holger Fr. Rørdam: Om de Danks Studeringer i Vittenberg, *Ny kirkehistoriske Samlinger*, IV, 1867-68, s. 70-98 samt s. 666f; Holger Fr. Rørdam: *Kjøbenhavns Universitets Historie*, I, (1537-1558), 1869, s. 702, 704; J. Kinch: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse*, 2, 1884, s. 511f.; V.C. Ravn: *Konserter og musikalske Selskaber i ældre Tid*, 1886, s. 7; D. Julius Köstlin: *Die Baccalaurer und Magistri der Wittenberger philosophischen Facultät 1538-1546 und die öffentlichen Disputationen derselben Jahre aus der Facultätsmatrikel*, Halle 1890, s. 11; V.C. Ravn: Heinsen (eller Heithman), Rasmus, *DBL1*, 1893, s. 277; H.F. Rørdam: Danske Studerende graduerede i Vittenberg i Reformationstiden, *Kirkehistoriske Samlinger*, 4. Rk., 1, 1893, s. 814-818; Holger Rørdam: Til Musikens Historie i ældre Tid, *Historiske Samlinger og Studier vedrørende danske Forhold og Personligheder især i det 17. århundrede*, 2. bd, 1. hefte, 1893, s. 160-177; L. Laursen (udg.): *Kancelliets Brevbøger 1584-1588*, 1906, s. 319, 530, 543f.; samme: *Kancelliets Brevbøger 1588-1592*, 1908, s. 449, 554, 590f., 661, 663, 698f.; samme: *Kancelliets Brevbøger 1593-1596*, 1910, s. 96, 242, 477; samme: *Kancelliets Brevbøger 1596-1602*, 1913, s. 300; samme: *1603-1608*, 1915, s. 42f.; Carl Thrane: *Fra Hofviolonernes Tid*, 1908, s. 2; Angul Hammerich: *Dansk Musikhistorie indtil ca. 1700*, 1921, s. 135, 235; V.C. Ravn/Erik Abrahamsen: Heinsen (eller Heithman), Rasmus, *DBL2*, 9, 1936, s. 610f.; Marcus van Crevel: *Adrianus Petit Coclico. Leben und Beziehungen eines nach Deutschland emigrierten Josquinschülers*, s’Gravenhage 1940, s. 336; Niels Møller: *Almindelig Kompositionsteknik og specielle satstekniske Problemer i det Kgl. Cantoris Stemmebøger fra 1541*, utrykt magisterafhandling, Kbh.s Univ. 1944, s. 6; Niels Friis: *Det kongelige Kapel. Fem Aarhundreder ved Hoffet paa Teatret og i Koncertsalen*, 1948, s. 22f.; Carl S. Petersen: *Afhandling til dansk bog- og bibliotekshistorie*, 1949, s. 38-40; Nils Schiørring: *Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang. En efterforskning af det anvendte melodistofs kår og veje*, 1, 1950, s. 47; J. Smith: *Slesvigske Amtsforvaltere. Personalhistoriske Oplysninger om Amtsskrivere, Amtsforvaltere, Landskrivere, Landfogder og andre Oppebørselsbetjente i Hertugdømmet Slesvig indtil 1864*, 1954, maskinskr. ms. i Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele, Åbenrå; Thomas Otto Achelis: *Matrikel der schleswigschen Studenten 1517-1864*, 1, 1966, nr. 180, s. 9; M. Favrholt: *Haderslev Latinskoles Historie 1567-1967*, 1966; Bue Kaae: Mag. Rasmus Heidtmann, ærkedegn i Ribe og Slesvig, *Fra Ribe Amt*, XXVII, 1968-1971, s. 548-600; Ole Degn: *Livet i Ribe 1560-1700 i samtidiges optegnelser*, 1971, s. 137; Bue Kaae (udg.): *Peder Hegelunds Almanakoptegnelser 1565-1613*, 1-2, 1976, 1: s. 88, 145, 148, 165, 172, 191, 202, 206-208, 219, 223f, 240, 244, 247, 267, 303, 310, 320f, 337, 355, 380, 2: s. 57, 106, 129, 132, 139f, 142, 155, 157, 159, 168, 185, 193, 201, Bue Kaae: *Peder Jensen Hegelund 1542-1614. En biografi*, 1977, s. 82, 86, 99, 114, 145; Nils Schiørring: *Musikkens Historie i Danmark*, 1, 1977, s. 137; Erik Abrahamsen:

tilsyneladende af gammel Haderslev-slægt; faderen var en velstående borger i byen, som formentlig har været beslægtet med den Eggert Heidtmann (Heytmann), der 1449-1455 var rådmand og 1463-1483 borgmester i Haderslev.⁴ Adskillige biografiske oplysninger kan udledes af den trykte ligprædiken ved Rasmus Heinssens død; da han endvidere endte ganske højt i det danske embedsmanshierarki, er der ganske mange oplysninger at finde vedrørende hans levnedsløb.⁵

Som følge af et løfte fra forældrene efter en veloverstået men særdeles vanskelig fødsel skulle den førstefødte Rasmus Heinssen være præst; imidlertid viste han meget tidligt musikalske anlæg:

“Weil er zu den Jahren kommen, die zur lehr dienlich sind, haben die lieben Eltern aus tragendem Ampte nichts unterlassen, das er zur Schulen, wie die in den Jahren auch geordnet gewesen, gehalten, weil von Kindt auff ein fein tüchtig ingenium und gute Natur den Kün-

Heinssen (Heidtmann, Hedemann), Rasmus, *DBL3*, 6, 1980, s. 196; Søren Balle og Niels Geert Bolwig: *Christian III's Rentemesterregnskaber*, 2, 1554, 1999, s. 46, 105, 237; samme: 3, 1556, 1999, s. 51, 107, 152, 179, 193, 207, 228; samme: 4, 1557-58, 1999, s. 176, 288f, 358f; Ole Kongsted: Hofmusikken i 1500-tallet. Det kongelige Kantoris stemmebøger og Trompeterkorpsets stemmebøger, Eva og Bo Holten (red.): *Dansk Musik i Tusind År*, 1999, s. 21-26 og 27-31; også trykt i: *CHM-Nyt*, Meddelelser fra Center for Historisk Musik, Årg. 22, nr. 8, maj 1999, s. 4-10 samt i *CHM-Nyt*, Årg. 23, nr. 1, september 1999, s. 5-11; – KB: S.A.E. Hagens Samling, 32, quarto, Biografisk seddelregistrant. – Heinssen er ikke nævnt hos Corvinus *Heptachordum Danicum*, 1646, ej heller hos Schacht *Musicus Danicus*, 1687, endsige hos Gustav Ludvig Baden: Bidrag til den danske Musiks Historie, *Afhandlinger i Fædrenelandets Cultur-, Stats-, Kirke- og Litterær-Historie*, Første Bind, 1820; han mangler i Vello Helk: *Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660*, 1987 og findes ej heller i de store musikleksika *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* og *The New Grove's Dictionary of Music and Musicians*.

⁴ Se Th.O. Achelis: *Haderslev i gamle Dage*, 1929, s. 424f.; 1561-1568 var en Johannes Heitmann pastor ved S. Nicolai i Kiel (se Otto Fr. Arends: *Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864*, 1, 1932, s. 338); i 1584 nævnes en ... Eggertsdatter Heithmann som præstedatter i Vonsbæk (se Aage Dahl: *Haderslev Herreds Præstehistorie. Bidrag til den sønderjydske Gejstligheds Historie og Genealogi*, 3, 1936, s. 134; en datter af den Eggerdt Heymannndt, som af 12. nov. 1529 af kong Frederik 1. forlenes med “Weerløss kircke” ? Se Kr. Erslev og W. Møllerup (udg.): *Kong Frederik den Førstes danske Registranter*, 1879, s. 238). En stads- og amtsmusikant Heinrich Heedtmann, som døde før 1666, er nævnt af Achelis 1929, s. 444; han kan være af samme slægt.

⁵ “Eine Ehrenpredigt über die Leiche des Ehrwürdigen und Wolgelarten Herrn Erasmi Heidtmans Archidiaconi zu Schleswig und Ripen. Gehalten in der Thumbstiftskirchen zu Schleswig den 22 Aprilis, Anno 1602. Durch M. Martinum Plecium Wilsenacensem, Thumbpredigern daselbst. Gedrückt zu Schleswig, bey Nicolaus Wegener.” – Trykt i uddrag hos Rørdam 1893, s. 170-177.

sten zugethan an jhm heruör [?] geleuchtet. – So ist er ferner von dem seligen D. Cragio⁶ gen Kopenhagen promoviret, daselbst gelerte Leüte und Professoren zuhören, und seine Studia zu continuiren, zu welchem vorhaben er sonderliche lust gehabt, und mit högstem fleisz dazu sich begeben, und in vieler gelerten Menner kundschaftt geraten. Sonderlich aber hat er treffliche lust zur Music gehabt, und in der sich so geübt, das er von dem Gottseligen Hochlöblichen Könige Christiano 3. für einen Capellmeister bestellet und 10 Jahr dem dienste vor gestanden ...”

Heinssens studier hos hofprædikant Nicolaus Crage må have fundet sted, medens denne var ved hoffet i København, d.v.s. imellem 1543 og 1547. Oplysningerne om studierne hos Crage bestyrker min tidligere fremsatte formodning, at Heinssen kan være identisk med den Rasmus Kammersvend, der i universitetsregnskabet fra Michaelis 1544 til samme tid 1545 modtog 11 mark for renskrift af 5 stemmebøger.⁷ Posten i regnskabet lyder: “for v diskandtz bøgger prenthet aff rasmus kammersuend xj mark”.⁸ Skal man tage hans egne ord for deres pålydende, så må han ved denne tid samtidig være blevet optaget i det kongelige kantori. I maj 1557 skrev han nemlig i et brev til Christian 3., som jeg skal komme tilbage til: “... vltra 12 annos, in Tuæ Ma: Cantoria desudauerim”; han må følgelig have været ansat som sanger før maj 1545 – muligvis allerede fra Mikkelsdag 1544.⁹ Efter at hans stemme var gået i overgang, blev han ansat som sanger – i den første tid muligvis blot som ‘notist’ – formentlig til at begynde med under Matz Hacks supervision. Indtil 1553, i hvilket år sangmester Presten døde, var han tilknyttet kantoret som en blandt de i alt 20 mandlige sangere. I rentemesterregnskabet 1551 nævnes dog ingen Rasmus Heins(s)en/Heithmann el. lign. To af de kongelige sangere hedder jævnfør regnskabet Rasmus til fornavn: Rasmus Holst

⁶ Se Bjørn Kornerup: Crage, Nicolaus, *DBL* 3, 3, 1979, s. 489. Crage var fra 1543 til sin afskedigelse i 1547 på grund af anstødeligt levned Christian 3.s tyske hofprædikant.

⁷ Se Kongsted 1999, s. 29.

⁸ Se Holger Fr. Rørdam: Mester Jakob Fabritius's Universitetsregnskaber for Aarene 1540 til 1545, *Magasin*, 3 rk., 6., 1860, s. 24.

⁹ Denne oplysning stemmer ikke helt med ligprædikenens angivelse af, at Heinssen “von dem Gottseligen Hochlöblichen Könige Christiano 3. für einen Capellmeister bestellet und 10 Jahr dem dienste vor gestanden”; der er naturligvis i højere grad grund til at fæste lid til Heinssens egenhændige angivelse af ansættelsesforholdets længde umiddelbart efter dettes ophør end til ligprædikenens meddelelse vedrørende samme 45 år senere.

og Rasmus Boessen.¹⁰ Jeg er tilbøjelig til at tro, at Rasmus Heinssen er identisk med en af disse. Vi har ingen oplysninger i øvrigt om Rasmus Boessen; der er ikke tale om en fejllæsning – originalkilden anfører klart “Boessen” – men der kan naturligvis være tale om en fejlskrivning, hvilket kunne være en forklaring. En anden kunne være, at der faktisk er tale om Rasmus Holst, der d. 25. januar modtager Jørgen Prestens halvårsløn til videregivelse til den afdøde sangmesters enke; en sådan procedure var normalt sangmesterens ansvar.¹¹

Det vides ikke nøjagtigt, hvornår Rasmus Heinssen overtog Jørgen Prestens stilling som sangmester. Presten døde som allerede nævnt i løbet af sommeren 1553. I rentemesterregnskabet 1554 findes Heinssen tre steder.¹² Lønregnskabet – som en del af rentemesterregnskabet – er på denne tid gerne indrettet således, at sangmesteren opføres sammen med superintendenten og skibshøvedsmændene, – altså ikke sammen med de øvrige musikere i kongelig tjeneste. I den del af regnskabet, der løber *indtil* Påske [som var den 25. marts] 1554, nævnes Heinssen ikke, mens han derimod får udbetalt 18 mark i det regnskab, der dækker perioden fra Påske til Michaelis 1554. Konklusionen må derfor være denne, at Rasmus Heinssen er udnævnt til sangmester imellem d. 25. marts og d. 29. september 1554 – enten i forbindelse med udbetalingen af den nævnte kongelige pengegave af d. 5. juli eller umiddelbart efter Påske 1554; lønudbetalingen til Michaelis svarer nemlig temmelig nøjagtigt til et halvt års løn.

Rasmus Heinssens indsats i kongens kapel blev kortvarig. Allerede i 1556 fratrådte han sin stilling, og hans tid på posten som kapelmester kom således kun til at vare i alt lidt mere end to år. Han nævnes i alt otte gange i rentemesterregnskabet 1556 – sidste gang i dette år d. 20. november, hvor det anføres, at kongen skænker ham, hvad der

¹⁰ RA, Rentemesterregnskab 1551, fol. 260v [Holst] og 261r [Boessen].

¹¹ Rigsarkivet (herefter RA), Rentemesterregnskab 1554, fol. 178v: “... antwordett Rasmus Holst, sanngere, som mester Jørgenn Sangemesthers hustrue skulle haffue, som hand pleyde att faae aff Kameritt: 16 daller, er: 48 mr. [mark]”.

¹² RA, Rentemesterregnskab 1554, fol. 47v: “Giffuit superintendenten, skiffs høffuitzmennd, harrinsk[n]echte och nogle andre ... Tiill Micaelis [29. september] 1554 Rasmus Hensenn, sangere ... 18 mr.”; hertil fol. 96v: “Torsdagenn ephter Wor Frue dag visitationis [5. juli] giffuit Rasmus Heensenn, sanngere, som konninge skienckte hannum ... 5 daller”, og endelig fol. 204r i rubrikken: “Giffuit sangere theris clede for thete anno 1554, Rasmus Heynnsen, sangemester ... [hvorefter det anføres, hvor meget klæde, der tilkommer R.H. for dette år]”.

næsten svarer til hans årsløn “... att studere mett”.¹³ Han får derefter orlov for at tage til udlandet for at studere. Han er formentlig draget af lande omkring årsskiftet og blev immatrikuleret d. 23. maj 1557 ved universitetet i Wittenberg.¹⁴ Ikke så snart var han ankommet til Wittenberg, før han sendte kongen en bogsamling på 20 numre – alle bøger, der var ganske nye, d.v.s. trykt i 1557. Et længere udateret følgebrev på latin fra Heinssen til Christian 3. fulgte med bogpakken; her skrev Heinssen bl.a.:¹⁵

“... Mitto aliquas novas Missas clementis non Papae &c. Quas nuper *Vitebergam* accepimus, Ne Cantoriae Tuae Maiest: oblitus videar. Praeterea aliqua alia noua; ex eius generis praecipuis quae *Vitebergae* hoc tempore obtinere potui, Quae omnia Catalogus appositus, sigillatim indicabit &c. Quae vtinam Tuae Regiae Maiest: non displicerent. Plura vbi noua occurrerint, succesiuè mittam ...”

Dette egenhændige brev, som i øvrigt afslører, at Heinssen – understøttet af kongens tyske kansler Andreas von Barby og hofpræsten Heinrich von Bruchhofen [‘Buscoducensis’] – havde fået løfte om ved lejlighed at få en gejstlig forlæning som økonomisk støtte til sine studier i udlandet, ankom sammen med bøgerne og musikalierne i København d. 12. juni 1557. Som bilag til brevet var vedlagt en “Catalogus Librorum” indeholdende 20 numre, som alle kan identificeres entydigt efter den titel, som Heinssen angiver. Ud for de 18 af disse numre anfører Heinssen, at de er trykt i 1557; to titler har ingen årstalsangivelse, men er formentlig ligeledes fra 1557. Det drejer sig således om i samtiden ganske nye bøger. Carl S. Petersen gengiver listen in extenso, hvorfor den ikke gengives her; jeg henviser til dette værk.¹⁶

Som nr. I på listen i katalogen meddeles en titel, der er relevant i denne sammenhæng: *Quatuor Missae, maiusculis notulis & literis, Louanii impressae Ao. 1557, Aut. cle: non papa*; der er her ikke tale om en titel på en messesamling, men derimod om, at Heinssen til kongens kantori har indkøbt fire af de fem messer, som blev udgivet hos Phalèse i Louvain i 1557 med titlerne *Missa/cum quatuor* [respektive *quinque*]

¹³ RA, Rentemesterregnskab 1556, fol. 103v.

¹⁴ Se Achelis, I, 1966, Nr. 180, s. 9, samt Rørdam 1867-1868, s. 70-98, her s. 73: “1557.

23 Maj Erasmus Heinsenius, Holsatus”.

¹⁵ Se Schumacher 1759, s. 226. Jeg takker seniorforsker Harald Ilsøe for denne henvisning.

¹⁶ Carl S. Petersen: *Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie*, 1949, s. 38-40.

vocibus/ad imitationem Moduli [respektive *Cantilenæ*] ... i folioformat. Det er værker, der var kendt og udbredt over store dele af samtidens Europa; disse værker hørte f. eks. til repertoiret i hertug Johann Albrechts hofkapel i Schwerin o. 1560,¹⁷ og de blev – med Heinssens bogpakke til Christian 3. – ligeledes repertoire ved det danske hof. De fem messer, af hvilke én åbenbart – uvist hvilken og uvist hvorfor – *ikke* blev indkøbt af Heinssen, er følgende:

- 1) *Missa 'Virtute magna'* [4 vocum]
- 2) *Missa 'En espoir'* [4 vocum]
- 3) *Missa 'Ecce quam bonum'* [5 vocum]
- 4) *Missa 'Caro mea'* [5 vocum]
- 5) *Missa 'Gaude lux Donatiane'* [5 vocum]

Oplysningen om erhvervelsen af disse værker i 1557 har ikke hidtil været nævnt af musikhistorikerne. Denne anskaffelse af netop messekompositioner er imidlertid interessant af flere grunde, pro primo: Clemens non Papas messer må være udkommet først på året 1557 i Louvain – ellers ville det ikke kunne nås, at de først kom til Wittenberg, siden til København d. 12. juni, pro secundo: Heinssen vælger således interessant nok med sikker hånd de nyeste værker af en af samtidens absolut kendteste komponister – *dette naturligvis ud fra en sikker formodning om respektive et kendskab til materialets anvendelsesmuligheder ved hoffet*, hvor det formentlig hurtigt er gået ind i repertoiret under de senere sangmestre: Franciscus Marcellus Amsfortius, Adrian Petit Coclico, Josquin Baston og Arnoldus de Fine, pro tertio: materialet supplerer på bedste vis repertoiret i *KB:GKS 1872* og *KB:GKS 1873*, som jo ikke ligefrem er fyldt med ordinariusssatser, pro quarto: Heinssens sending afslører en af de mange måder, på hvilken det kongelige kantori fik repertoirefornyelse, og Christian 3. fik bøger til sit 'liberi' på Københavns Slot. Ikke mindst er naturligvis det faktum interessant, at sendingen af netop dette repertoire afslører, at der har været brug for polyfone messeordinarier i hoffets daglige liturgi; på dette punkt adskiller Christian 3.s hof sig ikke fra tidens andre protestantiske hoffer. Manglen på et sådant repertoire i *KB 1872*

¹⁷ De samme messer blev i 1557 eller 1558 anskaffet af det mecklenburgske hof i Schwerin, hvor de blev indbundet i 1559. En katalog over det mecklenburgske hofrepertoire under hertug Johann Albrecht 1. († 1576) er under udarbejdelse v/ nærv. forf. i samarbejde med Hanno Lietz, Rostock.

(fra 1541) og *KB 1873* (fra 1556) må siges at være påfaldende; da Clemens' messer er fra 1557, kan man formode, at der måske også tidligere har eksisteret materialia, der kunne supplere de to store manuskriptsamlinger med messeordinarier. Og endelig: bemærkningen om, at Heinssen vil sende mere senere, er naturligvis interessant.

Det skitserede forløb viser en af de mange måder, på hvilke Christian 3. erhvervede bøger til det kongelige ‘liberi’ på Københavns Slot: ved at personer fra udlandet sendte kongen bøger, enten som følge af et kongeligt opdrag, eller på et selvstændigt initiativ i forventningen om en senere kongelig økonomisk godtgørelse. Breve fra f.eks. Melanchton, Bugenhagen eller den sachsiske hofprædikant i Weimar, Johannes Aurifaber, afslører noget lignende – undertiden med gengivelse af konkrete titler.¹⁸ Messerne eksisterer desværre ikke længere i Det Kongelige Biblioteks samlinger.

Christian 3.s betaling for sendingen kom forholdsvis sent, med mindre det da forholder sig, som Rørdam 1893 formoder: at udbetalingen af d. 5. november 1558 var til dækning af en ny sending fra Wittenberg – hvilket synspunkt absolut har noget for sig.¹⁹ Året 1558 tilbragte Heinssen med studier i Wittenberg. Mod slutningen af året – hvor hoffet residerede på Koldinghus – var Heinssen hos kongen for at bede om hjælp til at fortsætte studierne. Han fik nu, hvor kongen øjensynlig havde fået vished for, at han kunne få nytte af Heinssen på et senere tidspunkt, økonomisk støtte i en helt anden størrelsesorden. Han fik d. 28. december 1558 – fire dage før kongen døde – tilsagn om en støtte på 40 daler om året i to år. Dette beløb var en særdeles substantiel sum, som var højere end den understøttelse på 20-30 daler, der normalt blev givet til stipendiater; den kan f. eks. sættes i relation til Heinsens tidligere årsløn som kapelmester på 12

¹⁸ Se brevene fra de nævnte personer til kongen, gengivet hos Schumacher 1759.

¹⁹ Se Rørdam 1893, s. 172. Posten vedrørende udbetalingen lyder i rentemesterregnskabet 1558, fol. 166v: “Thend 5. dag nouembris antuordet mester Oluff Biørnsen [slotspræsten i København], som kon. Matt. skienckte Rasmus Heynnsen, som wor sangemestere: 20 daler, 5 daler for bøgerne och 2 daler, kon. Matt. skiencte budet, er tilsamen: 27 Daler”. Når Rørdam 1893, s. 172, skriver, at “... vi høre ikke noget om Hjælp til Ansøgeren” imellem afsendelsen af pakken fra Wittenberg – vel i maj 1557 – til ankomsten i København 12. juni, er dette formentlig ikke korrekt. Under 9. maj 1558 ses i rentemesterregnskabet 8 daler at være “... giffuit en vng person aff Wittenberg, som førde kon. Matt. nogne bøger, som hans kon. Matt. foreeredt hannum mett”. Heinssen har sandsynligvis forestået adskillige sendinger af bøger og musikallier fra Wittenberg i de år, han studerede dersteds.

daler årligt.²⁰ Nytårsaften d. 31. december 1558 gav kongen en af de sidste befalinger i sit liv, idet han døde natten til d. 1. januar: staldmesteren skulle udbetales 18 daler for en hest til Rasmus Heinssen.²¹

Frederik 2. fortsatte faderens understøttelse af Heinssens studier.²² Den 8. august 1560 tog Heinssen magistergraden ved universitetet i Wittenberg, hvor der på dette tidspunkt var adskillige danske studenter.²³ Vi ved, at han knyttede sig til den jævndrende, senere berømte universitetslærer, Nikolaus Selnecker (1528-1592), i hvis husstand han blev optaget. De har utvivlsomt haft mange fælles interesser, bl.a.

²⁰ RA, Rentemesterregnskab 1557-1558, fol. 203r: "Thendt 28. decmbris epther Anthonij Haniskis beffaling giffuit en student wed naffn Rasmus Heyssen thering till Jena wdj Dørringen [Thüringen] epther doctor Victor Stygell, som er kaldet wdj doctoris Machabej stedt: 30 daler. Och haffuer kon. matt. bewilget att giffue forne Rasmus Heynssen wdj 2 aar, handt studerer wdj Wittenberge, huert aar 40 daler till vnderholling. Och fich hand nw for thett første tilkomendis aar 40 daler, er tilsamen, hand fich: 70 daler". Posten bærer Heinssens initialer R.H. som kvittering. Christian 3. brugte altså Heinssen som bud i forbindelse med overbringelse af en kaldelse af den berømte teolog, dr. Victor Strigel i Jena, som kongen ville ansætte i afdøde professor, dr. Johannes Machabeus' sted. Kaae 1968/1971, s. 551, ser "... denne ikke helt ringe forhøjelse som en tilkendegivelse af, at man i Danmark var tilfreds med de fremskridt, som han havde gjort i det fremmede".

²¹ RA, Rentemesterregnskab 1557-1558, fol. 257r: "Jtem nye aars afftenn antwordet Holger Thønnesen, staldmester, som hand gaff for en hest, Rasmus Heynssen fick att riide aff landet met, epther thendt doctor, som schall were wdj doctoris Machabej stedt. 18 daler". Om Heinssen da allerede var "redet af lande", ved vi ikke; formuleringen i datid antyder det.

²² Se Rørdam 1893, s. 172, med henvisning til *Ny kirkehistoriske Samlinger*, V, 1893, s. 415f.

²³ Se Helk 1987; samtidig med Heinssen studerede i hvert fald følgende danskere ved universitetet: Iver Bertelsen (ca. 1530-1583, som senere blev professor i København), Paul Cypræus (1536-1609, jurist og historiker), Anders Friis († 1559), Rasmus Glad (Laetus, 1526-1582, senere professor i København), Kjeld Gaas († 1564/1567, som senere blev rektor i Trondheim), en ukendt Laurids Hansen, Niels Sørensen Juul († 1600, senere rektor i Viborg), Thøger Lassen (1531-1608, senere præst i Randers), Anders Rasmussen (fra Roskilde, døde allerede 1559), Mogens Henriksen Rosenvinge (1540-1607, der senere blev borgmester i Odense), Jep Skovgaard (fra Skovgaard), Jørgen Tausen († 1578, biskop Hans Tausens søn, senere præst i Medelby), Jacob Villumsen (fra Næstved, senere præst), Laurids Ægidiisen (1531-1597, senere præst i Ribe). Rørdam 1893, s. 173, giver endvidere den oplysning, at "Erasmus Heinsius Holsaticus" i 1559 skrev sit navnetræk i Balth. Schorers album i Wittenberg (jævnfør optegnelser af O.H. Møller i NKS 1215 d, quarto). Kaae 1968-1971 nævner s. 553, at han blev promoveret til magister af dekanen, mag. Caspar Cruciger efter at være blevet eksamineret af rector magnificus, dr. Caspar Peucer, to centralt placerede personer i kredsen omkring Melanchton.

musik. Selnecker havde ligesom Heinssen tidligt vist musikalske evner. Allerede 1540 var han som 12-årig blevet ansat som organist ved Burgkapelle i Nürnberg; fra 1549 studerede han i Wittenberg.²⁴ Noget længerevarende bekendtskab kan der ikke have været tale om; Selnecker blev nemlig allerede efter i 1558 at have taget magistergraden på Melanchtons anbefaling ansat som 3. hofpræst ved hofkirken i Dresden.

Heinssens biografer har anført forskellige tidspunkter for hans hjemkomst til Danmark. Ligprædikenen meddeler følgende vedrørende dette spørgsmål (her fortsættes ovenfor nævnte citat, s. s. 41):

“[gestanden,] und ist damit lieb gewurden, und von König: Mayt: mit freyen unkosten und jehrlichem Stipendio gen Wittenberg an den Hochgelarten und weitberümbten Man Philippo Melanch: commendirret, der eine gute Sterne im Reich Dennemarcken hatte, und 5. gantze Jahr daselbst seine Studia fortgesetzt, und des Herrn D. Selnecceri Tischgeselle gewesen, der den auff seine M. Erasmi, intercession etliche seiner Schwester Söhne an Churfürsten Augusti Hoff in die Churfürstliche Cantorei commendiret und befördert, in massen den auch der Herr Selne: solcher Knaben halber, die in der vocal Music gar excellent gewesen, bey S. Churfürstl. G. grosse gnade und danck verdienet. Er ist auch Anno 60. in welchem Jahr Philip: Melanchton gestorben, den 19. Aprilis in Magistrum promoviret. Er ist aber Anno 1566. von Wittenberg widerumb zu Hause komen, und den alten Gottseligen Fürsten Hertzog Johansen dem Eltern zu Haterschleben lieb gewesen, der jn zum Hoffprediger hat wollen bestellen, Aber doch weil das Kloster Bordeszholm hat sollen reformiret werden, ist er zum anfang sich zu exercieren ein Lector und Rector daselbst verordnet ...”²⁵

Ligprædikenens angivelse af tidspunktet for Rasmus Heinssens magisterpromotion er ukorrekt; ligeledes stemmer oplysningen om, at han i 1566 vendte tilbage til Danmark ikke med udsagnet, at han studerede ved universitetet i Wittenberg i fem år. Hvis han studerede i Wittenberg i fem år, så skulle han senest have været tilbage i Danmark i 1562. Han synes imidlertid at have været i Danmark igen allerede 1561. Ligprædikenens oplysning, at hertug Hans ville antage ham som hofpræst er uden tvivl korrekt, men til en egentlig ansættelse kom det næppe. I følge Smith blev han nemlig allerede d. 7.

²⁴ Se Walter Blankenburg: Selnecker, Nikolaus, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, 12, 1965, sp. 489f.

²⁵ Rørdam 1893, s. 172f.

november 1561 – ikke længe efter sin hjemkomst af hertugen sendt til Bordesholm med henblik på reformation af klostret.²⁶ Klosters provst vægrede sig ved at ansætte ham med den for så vidt ikke urimelige begrundelse, at man netop havde ansat en anden lærd magister. Hertug Hans ‘overhørte’ imidlertid provstens protester, og Heinssen blev ansat med 20 daler årlig løn, som hertugen forlangte skulle betales forud, således at Heinssen kunne få sine bøger og andre ting hjem fra Wittenberg. Det kan ikke undre, at der herved var skabt et modsætningsforhold imellem provsten og Heinssen, og provsten blev da også afsat få år efter – i 1565.²⁷

Rasmus Heinssen gjorde formentlig et – set med hertugens briller – godt stykke arbejde ved Bordesholm Kloster, der hørte til hertugdømmet; han nævnes i hvert fald i en samtidig kilde med berømmelse som ‘klosterreformatør’.²⁸ Klosteret blev i 1565 omdannet til et gymnasium; hvorvidt Heinssen fortsat havde tilknytning til stedet efter denne begivenhed vides ikke, men det forekommer næppe sandsynligt.²⁹

I 1564 blev “M.[agister] Erasmus Heitmann ... als Königl. Diener ... von Friedrich II. und Herzog Johann recommandirt und angenommen” [d.v.s. antaget som kannik ved domkapitlet i Slesvig].³⁰ Det er muligt, at Heinssen kortvarigt var tilbage ved universitetet i Witten-

²⁶ Smith 1954, samt Kaae 1968-1971, s. 555.

²⁷ Kaae 1968-1971, s. 555.

²⁸ Se Rørdam 1893, s. 173 og de der citerede kilder. Om Heinssen var “Lector und Rector”, som det angives i ligprædikenen, eller om han havde den ene *eller* den anden stilling er ikke klart. *DBL 1*, *DBL 2* og *DBL 3* hævder, at Heinssen var rektor. Achelis anfører i sin studentermatrikel (se note 14), at han var lektor; Favrholt 1966, s. 303 – som i øvrigt kalder ham Heinesen – angiver ligeledes hans titel som værende lektor. Smith: *op.cit.* kalder ham ‘Lektor og Rektor’, formentlig med ligprædikenen som kilde.

²⁹ Se M. Favrholt 1966, s. 55; det nævnes her, at Heinssen var kollega med den fra sønderjysk historie bekendte skolemand, senere præst Knud Bramsen (1539-1608), hvilket er usikkert, når man sammenligner de her nævnte oplysninger om Heinssen med de oplysninger, der kendes vedrørende Bramsen. Se Achelis, 1 1966, s. 16, nr. 330. Bramsen kom – jævnfør Bjørn Kornerup i *DBL 3*, 2, 1979, s. 443 – først 1566 til Bordesholm, og på denne tid var Heinssen der ikke længere.

³⁰ Se Rørdam 1893, s. 174. Det er usikkert, om årstallet eventuelt skal være 1567. Ligprædikenen beretter herom: “Worauff er Anno. 1567. nach absterben S. D. Johannis Carnarij, in die vacierende stelle mit befurderung Friderici II König: und Fürst. Gnaden etc. seliger gedechtnus beruffen und gefolget”. Dr.med. Johannes Carnarius døde jævnfør Rørdam 1. oktober 1562.

berg i 1565.³¹ Fra Michaelis 1566 var han forpligtet til at forelæse fire timer ugentligt over Melanchtons “Examen theologicum” samt over den latinske grammatik ved domskolen i Slesvig.³² Han blev i 1567 udnævnt til corrector i Slesvig; til denne by var han derefter knyttet resten af sit liv. I 1573 blev han konstitueret som vice-archidiaconus ved domkapitlet i Slesvig, og samtidig fik han under d. 5. november samme år kongeligt ventebrev på det første ledige kanonikat i Ribe og under 13. november på det første ledige prælatur sammesteds. Han blev 1581 archidiaconus i Ribe; ventebrevet på kanonikatet afstod han med kongelig tilladelse til en anden. 4. juni fik han selv et ventebrev på et kanonikat i Aarhus, men som Rørdam nævner: “Om han er naaet til virkelig besiddelse heraf, er dog uvist”. Efter hertug Adolfs død i 1586, da Frederik 2. havde sat sig i besiddelse af stiftet, blev Heinssen udnævnt til archidiaconus [1587] ved domkirken i Slesvig.³³

Rasmus Heinssen blev d. 4 oktober 1568 gift med Ingeborg Frötze; til denne lejlighed digtede en ven af ham, Gregorius Bersmann, et epithalamion.³⁴ Af dette ægteskab kom en søn, Ludwig Heithmann, der fra 1594 var ansat i det tyske kancelli i København og en datter

³¹ Ligprædikenen nævner følgende desangående: “Als nun der Edler Ehrnvester Christophorus Rantzow, Amptmann zu Rendeszburg, seinen Sohn Henricum, Erbesessen zu Bülck, gen Wittenberg zuerschicken gemeinet, hat er bey F.G. seligen Hertzog Johan: bittlich erhalten, das er, M. Erasmus, jn mochte gen Wittenberg zum studio bringen”. I hvert fald blev “Henricus, filius Christophori a Rantzaw ex nobilitate Holsatica” immatrikuleret ved universitetet i Wittenberg d. 24. april 1565. Se Achelis, 1966, s. 19. Kaae 1968-1971, s. 558, mener, at rejsen ikke blev til noget.

³² Se Holger Fr. Rørdam: Bidrag til Sønderjyllands Kirkehistorie i forbindelse med åbning af et “pædagogicum” i Slesvig, *Ny kirkehistoriske Samlinger*, 6, 1867-68, s. 666f.

³³ Ligprædikenen lyder som følger: “... nach tödlichem abgange M. Hieronymi Kupfferschmits [8. maj 1573] Archidiaconi zu Schleswig ist er Vice Archidiaconus constituiret, und dann ferners nach absterben Fridrich Rantzowen domaligen Archidiaconi stedt. Anno 1587. ordentlicher weise eingesetzt. Ist auch wegen langwiriger getrewer underthenigsten diensten vom löblichen Könige Friderico II. zu einem Archidiacon und Probst zu Ripen und ordentlich angenommen worden fur 21. Jaren, in massen er dann beide Dienste vermüge seiner beiden Stifften geleisteden Eidespflichten, bisz in seine sterbgruben, also verwaltet und vorgestanden, das er zu verbittung der Stifffe Hoch: und gerechtigkeit, zu seinem selbst eigen schaden mit grosser unruhe und verwohr, auch auffladung fürnehmer Leüte Feindschafft sich zum högsten hat getrewlich lassen angelegen sein”.

³⁴ Se Rørdam 1893, s. 174. Her hævdes det, at den brev, som “M. Erasmus Heithmann, Canonicus Slesvicensis” sendte sin gamle ven Johannes Pistorius med inviatation til sit bryllup, er det første dokument, i hvilket Heinssen kalder sig “Heithmann”.

Anna. Der var øjensynlig flere børn, der døde som små. Som ligprædikenen anfører:

“Im Ehestande hat er auch müssen schmecken der sünden soldt, das er friedlich sich mit seiner Ehefrawen verhalten, doch Gott auch einen webestandt gemacht, das Gott etzliche Kinder eilendes weg genomen, und nur einen Sohn uberig gelassen. Und im verlauffenen Jahre [1601] die einige Tochter auch hat vorhin gesant mit vielen schmerzen”.³⁵

Rasmus Heinssen – alias Erasmus Heithmann praeter plurissima – døde d. 14. april 1602 og blev d. 22. april begravet i Slesvig Domkirke.³⁶

Om Heinssens talrige fortrædeligheder – særlig i hans egenskab af archidiaconus i Ribe – kan læses flere steder. Hans embedsperiode er nærmest fra ende til anden gennemsyret af retssager, klager, henvendelser til kongen etc. etc., som måske fremfor noget fortæller om både den gejstlige og verdslige administrations problemer og uigenomsigtighed efter Reformationen. Heinssen optrådte i alle sager stedse som kongens mand overfor hertug Adolf, som bestræbte sig på at mindske den danske konges indflydelse i Slesvig. Det meste af sit embedsliv lå han i strid med to medlemmer af Rantzau-slægten Bendix Christophersen Rantzau (? – ca. 1615) til Møgeltønder og Peder Godskesen (1535-1602) til Trøjborg. Stridighederne, som kort fortalt drejede sig om retten til indtægterne af en længere række gårde i forskellige herreder, skal ikke omtales nærmere her. Det er et ganske omfattende materiale, som detaillert er sammenfattet af historikeren Bue Kaae.³⁷ På baggrund af alle disse sager, som ofte var temmelig dramatiske, formulerede Kaae følgende karakteristik af ‘ærkedegnen’:

“Blandt de ... betydelige ... personligheder, der i slutningen af det 16. årh. var knyttet til domkirken i Ribe, indtager ærkedegnen, mag. *Rasmus Heidtmann* en særlig plads i kraft af den nidkærhed, for ikke at anvende ordet stridbarhed, som han lagde for dagen, en egenskab, der øjensynligt var et udslag af en selvbevidst standsfølelse, der var

³⁵ Se Rørdam 1893, s. 176f.

³⁶ Som flere andre årstal i Heinssens liv er også hans dødsår angivet forskelligt. Indskriften på hans ligsten i Slesvig Domkirke, som findes *Marmora Danica*, 2, 1739-41, s. 16, har det urigtige dødsår 1603; stenen må således være opstillet nogle år senere. Det urigtige årstal er overtaget af Achelis, 1, 1966, s. 9. – Også datoen anføres forskelligt, idet Hegelund i sine almanakoptegnelser anfører 15. april (se Kaae 1, 1976, s. 380).

³⁷ Se Kaae 1968-71, s. 548-600.

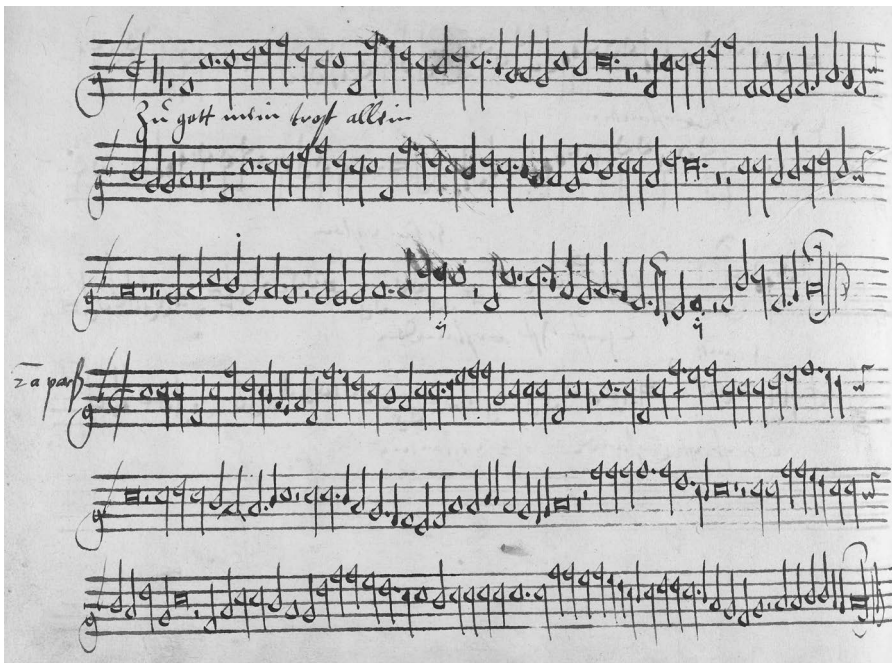

nøje forbundet med et luthersk fromhedsliv, af en ægte følelse af loyalitet, der udelukkede bestikkelighed og lunkenhed, og af en retfærdighedsfølelse, der dog utvivlsomt kunne slå over i rethaveri; dertil kom en udpræget og pinligt nøjeregnende sans for økonomi, der vel var forbundet med erfaringer i en tilværelse, der var utryg og stillede krav om stridig udholdenhed”.

På den ene side er der sikkert noget om denne karakteristik af magister Rasmus, på den anden side står det uafviselige faktum, at ærkedegnen fik medhold i samtlige vigtige stridsspørgsmål i de langvarige sager imod – som det ser ud – hensynsløse, standsbevidste adelsmænd, som var drevet af ønsket om personlig vinding, som ikke undså sig for at angribe modparten på ære, navn og rygte, og som i nogle tilfælde endda følte sig hævet over at skulle følge rettens afgørelse. I 1599 fandt en sag mod Bendix Rantzau, der havde verseret i små 20 år, endelig sin afgørelse – efter at selveste Hans Majestæt var involveret – med det resultat, at Rantzau blev dømt. Da han på ulovlig vis i 18 år havde forhindret ærkedegnen i ‘at høre regnskab’ i to kirker, blev han dømt til at betale 1.500 rdl. til kirkerne og 800 daler til ærkedegnen og biskop Peder Hegelund af Ribe som erstatning for de udgifter, der var en følge af sagen – i alt måtte Rantzau af med et gælds brev på 2.300 rdl. – et selv for en velhavende adelsmand ganske betydeligt beløb.

Nidkær, stridbar og rethaverisk er nogle af de adjektiver, som den fineste kender af ærkedegnens forhold, har hæftet på ham. Et stykke af vejen er karakteristikken sikkert korrekt – på den anden side står som nævnt det faktum, at manden ikke bare mente, at han *havde* ret, men faktisk også *fik* ret hver gang, der var uoverensstemmelser, og sagerne skulle afgøres af en retsinstans. Som tilfældet var med Matz Hack – Rasmus Heinssens forgænger som kongelig sangmester – var Heinssen uden tvivl en person, som Christian 3. må have ventet sig en del af. Som i tilfældet Hack blev Heinssen også befordret videre – det var trods alt åbenbart vigtigere for kongen at få de begavede musikere sendt til fortsatte studier som astronomer, medicinere eller teologer end at beholde dem som musikere – som åbenbart var lettere at remplacere.

Vedrørende Heinssens eventuelle kompositoriske virksomhed ved vi intet; ingen værker af hans tilvirkning er overleveret, og vi ved ikke, om han overhovedet har komponeret. At han *har* komponeret, har – tidens praksis taget i betragtning – sandsynligheden for sig; ellers var han formentlig næppe blevet ansat. Spørgsmålet om han eventuelt

KB, GKS 1873, quarto, *Discantus*, fol. 96v; anonym komposition over Christian 3.s symbolum: Zu Gott mein Trost allein *m. secunda pars*: Sonst anders kein. 1556-57.

kan være komponisten til den anonyme sats *KB: GKS. 1873, 4°*, nr. 104: *Zu Gott mein Trost allein* med *secunda pars: Sonst anders kein Heiland* kan ikke afgøres for nærværende. Værket er seksstemmigt; en stemme, *Altus*, mangler, og satserne er i *KB 1873* ikke teksterede al den stund, det drejer sig om stemmebøger, der har været benyttet af det kongelige kapels blæsere;³⁸ begge 'partes' er kun forsynet med tekstincipit.³⁹ Dette værk blev af Christian 3. sendt til datteren Anna og

³⁸ Se Ole Kongsted: Niels Krabbes manglende fornemmelse for musik. Nogle betragtninger vedrørende opførelsespraksis i danske kilder fra 1500- og 1600-tallet, *Musikvidenskabelige kompositioner. Festskrift til Niels Krabbe*, 2006, s. 25-42.

³⁹ Da den manglende altstemme lader sig rekonstruere med et rimeligt resultat, og da teksterne til både *prima pars* og *secunda pars* er overleveret i den sachsiske hofkapelmester Matthaeus le Maistres firstemmige version fra 1566 i: *Geistliche vnd Weltliche/ Teutsche Geseng/Mit vier vnd fünff Stimmen künstlich gesetzt vnd ge=/macht/...*, (nr. LVI, Wittenberg 1566, = RISM L 1843), er en publikation af satsen under forberedelse i Capella Hafniensis Editions, Serie A: *Monumenta Musica Regionis Balticae*.

svigersønnen, kurfyrst August af Sachsen, d. 3. februar 1557. Under denne dato skrev Christian 3. bl.a. følgende til Anna:⁴⁰

“... Es hatt vnnser Cantorey vnsern Reim Ach Gott Schaff deinen Willen vnd Zu gott mein trost allein In gesangs weis gesatzt vnd componirt. Weil dann der Text vnns sonderlich Zugefallenn wie auch der gesang, Habenn wir D.L. solchen gesang vatterlich Zuschickenn willenn, das D.L. denselben Ires Herren gemahels Cantorey mocht vnd ergebenn Zue vnnser gedechtnus vhor D.L. vnd derselben Herren gemahelln Je ZuZeittenn Zusingenn, oder Im Hofierenn Zugebrauchenn ...”.

Christian 3. nævner to symbola *Ach Gott schaff deinen Willen* og *Zu Gott mein Trost allein*; det kunne tyde på, at der er tale om to forskellige værker, selvom kongen i brevet omtaler “Gesang” i ental. *Ach Gott schaff deinen Willen* afslutter alle Jørgen Prestens *Ach Herr sehe uns genädig an* i *KB: GKS 1872, quarto*, mens *Zu Gott mein Trost allein* både i *KB: GKS 1873, quarto* og hos Matthaeus le Maistre er kombineret med *Sonst anders kein Heiland nicht ist*. Noget kunne tyde på, at værket/værkerne er komponeret umiddelbart forud for afsendelsen til Dresden; stammer det/de fra januar 1557, kommer formentlig hverken Rasmus Heinssen eller Kongelig Majestetæts kapelmester Josquin Baston i betragtning – Heinssen var rejst og Baston endnu ikke ankommet. Formentlig kommer ej heller cheftrompeteren Erhard Herdegen på tale – eftersom der jævnfør Christian 3.s brev umisforståeligt er tale om flerstemmig vokalmusik. Tilbage bliver blandt kantoriets kendte komponister: Adrian Petit Coclico, Arnoldus de Fine og muligvis Franciscus Amsfortius, hvis ansættelsesdato vi desværre ikke kender. Stammer værket imidlertid fra 1556, er den daværende chef for hofkantoret, sangmester Rasmus Heinssen, et rimeligt bud på komponisten. Eftersom vi kender Heinssens håndskrift, vil en endnu ikke gennemført sammenligning med de mange skriverhænder i *KB, GKS 1873*, muligvis give resultat. Endelig: kongens angivelse af at værket/værkerne enten kunne synges af det sachsiske kantori “oder Im Hofieren Zugebrauchenn . . . [udføres instrumentalt] er naturligvis interessant; det er et tydeligt udsagn, der bekræfter opfattelsen af, at tidens vokalmusik også blev udført instrumentalt.

Rasmus Heinssen er – som hans ikke så fjerne forgænger som sangmester, Matz Hack – interessant både som type og som enkeltperson.

⁴⁰ Citeret efter Peter Downey: “The Danish Trumpet Ensemble at the Court of Christian III”, i: *Dansk Årbog for Musikforskning*, XIX, 1988-1991, 1992, s. 10.

Begge havde vigtige poster i Reformationstidens Danmark, begge gjorde transformationen af samfundet med – dog på vidt forskellig vis. Christian 3. havde sandsynligvis store forventninger til begge. Skæbnen ville – eller omstændighederne gjorde i hvert fald – at, hvor Hack døde forholdsvis ung (o. 40 år) efter en, som det ser ud, nomadetilværelse 1545-1553 i store dele af Europa, blev Heinssen så gammel (61½ år), som han med lidt held kunne forvente – dette i en stilling, hvor han aldrig glemte den udviste kongelige velvilje overfor ham fra ungdomstiden. Ingen af dem blev ‘ved musikken’ – Matz Hack blev rejsende “Regis Daniæ Mathematicus”, Rasmus Heinssen forblev til sin dødsdag kongens mand i sin egenskab af archidiaconus.

ZUSAMMENFASSUNG

OLE KONGSTED: Rasmus Heinssen und das Repertoire der königlichen Kantorei um die Mitte des 16. Jahrhunderts.

Der Artikel beschäftigt sich mit Rasmus Heinssen (1530-1602), der 1555-1556 als *sangmester* genannt wird, was heißt, dass er als Leiter der Hofkantorei im Dienste Christians 3. stand. Um die Jahreswende 1556-1557 zog er in die Luther-Stadt Wittenberg, um dort mit königlichem Stipendium zu studieren. Nachdem er 1560 an der Universität Wittenberg den Magistergrad erworben hatte, kehrte er wenig später nach Dänemark zurück. Dennoch wurde er nicht wieder in sein altes Amt eingesetzt, da Christian 3. in der Zwischenzeit gleich drei neue Sangmeister angestellt hatte, beauftragt mit der Durchführung einer Reform der Musikverhältnisse am Hofe. Heinssen kommt deshalb nur eine kurzzeitige Bedeutung für die königliche Hofmusik zu. Seine Karriere sollte in der Folgezeit offenbar mehr auf die Bereiche Unterrichtswesen und Kirche gerichtet sein. Nach einer Anstellung in Bordesholm wurde er 1564 als Kanonicus an das Domkapitel nach Schleswig beordert, wo er 1567 zum Konrektor, 1573 zum Vizearchidiakon, 1581 zum Archidiakon in Ribe und im Jahre 1587 schließlich zum Archidiakon in Schleswig aufstieg. Seine Amtstätigkeit war – wahrscheinlich aufgrund seiner ohne Zweifel streitlustigen und rechthaberischen Natur – mit einer ansehnlichen Reihe von gerichtlichen Auseinandersetzungen ausgefüllt. Sie betrafen zumeist das kirchliche Recht auf Einkünfte. In diesem Zusammenhang hatte er sich häufig mit Angehörigen der bedeutsamen Familie Rantzau zu schlagen.

Ein gewichtiges Detail hat dennoch mit Musik zu tun: Ein längerer undatierter, wohl aus dem Jahre 1557 stammender Brief, führt auf einer Liste von 20 Büchern, die Heinssen von Wittenberg aus an die königliche Bibliothek senden ließ, auch vier Messen auf. Sie sind sämtlich im Jahre 1557 in Löwen gedruckt und von Clemens non Papa komponiert. Die Sendung ist insofern interessant, weil es sich bei diesen

---

Musikalien um Messordinarien handelt – um eine Gattung, die im Blick auf die überlieferten Manuskripte aus der Zeit der Hofmusik Christians 3. – 1541 und 1556 – nur schwach vertreten ist. Wenn Heinssen solche Materialien nach Kopenhagen gesandt hat, muss dies aus der Gewissheit geschehen sein, dass es dafür am dänischen Hof Verwendungsmöglichkeiten gab.

Von einer kompositorischen Tätigkeit Heinsens ist nichts bekannt; die Symbolummotette *Zu Gott mein Trost allein* – in *KB, GKS 1873, quarto*, vermutlich gegen Ende 1556 oder gleich zu Anfang des Jahres 1557 niedergeschrieben – könnte von ihm stammen. Siehe die Illustration auf Seite 52.

